

Blik op onze bermen

Pilotproject ecologisch bermbeheer gemeente Montferland

Rondweg Loil eind mei 2019: Biggenkruid, Schapenzuring.

30 november 2019

Inhoudsopgave

1	Inleiding.....	3
2	Wat is ecologisch bermbeheer?.....	4
2.1	Wat voor soort natuurgebied zijn de bermen eigenlijk?	4
2.2	Hoe was het beheer van bermen vroeger en hoe is het nu?	4
2.3	Wat gaat er in de toekomst anders bij ecologisch bermbeheer?	5
3	Huidige variatie aan plantensoorten in onze bermen	6
4	Plantenbeeld van de bermen	8
4.1	Relatief voedselarme bermen	8
4.2	Relatief matig voedselrijke bermen	12
4.3	Relatief (zeer) voedselrijke bermen.....	17
4.4	De bermen van de broekgebieden.....	19
4.5	De bermsloten.....	23
4.6	Invasieve exoten en andere aandachtsoorten	27
5	Particulier beheer en gebruik van de bermen	33
5.1	Particulier beheer van de bermen	33
5.2	Particulier gebruik van de bermen	36

1 INLEIDING

Het gaat niet zo goed met de biodiversiteit, de verscheidenheid aan wilde plantensoorten en diersoorten in de wereld, in Nederland en in Montferland. Eén van de dingen die de gemeente kan doen voor meer biodiversiteit is het zó beheren van de bermen dat daarmee de verscheidenheid aan wilde plantensoorten en diersoorten in de bermen wordt behouden en verbeterd.

In dit document beschrijven we wat ecologisch bermbeheer is en geven we een indruk van de huidige variatie aan planten in onze bermen, aan de hand van foto's met toelichting. Dit document is een uitwerking van de presentatie op de informatieavond over ecologisch bermbeheer op 14 november 2019 in het gemeentehuis.

Ecologisch bermbeheer is een stap in het streven van de gemeente Montferland om inhoud te geven aan het stimuleren van meer biodiversiteit. Het is een stukje invulling van de motie biodiversiteit van 27 september 2018.

In de komende 3 maanden wordt het beleid over ecologisch bermbeheer verder uitgewerkt op basis van de pilot en wordt een maaischema opgesteld. De gemeente gaat het werk begin 2020 uitbesteden.

In het kader van de pilot ecologisch bermbeheer doet de gemeente mee in het leernetwerk van de provincie Gelderland. Daarin wisselen diverse gemeenten en waterschappen kennis en ervaring met elkaar uit.

2 WAT IS ECOLOGISCH BERMBEHEER?

2.1 Wat voor soort natuurgebied zijn de bermen eigenlijk?

Bermen worden niet bemest en niet bespoten met bestrijdingsmiddelen. De wilde plantensoorten die er groeien hebben zelf hun plek gezocht. De bermen worden maar één of twee keer per jaar gemaaid zodat de planten in bloei kunnen komen en zaad kunnen zetten wat goed is voor insecten (nectar en stuifmeel als voedsel) en voor vogels (insecten, vruchten en zaden als voedsel).

Dit type natuur komt ook voor in natuurgebieden en heet dan voedselarm “bloemrijk hooiland”. In onze bermen hebben we bijna 150 hectare van dit natuurlijke bloemrijke hooiland. Dat is dus een oppervlakte van 300 voetbalvelden. En twee keer zo groot als de bosgebieden Meikamer, Bosslag en Nevelhorst bij elkaar.

Bermen (en sloten) zijn een laatste toevluchtsoord van veel soorten die vroeger algemeen voorkwamen, maar nu niet meer. Want ons buitengebied wordt tegenwoordig veel intensiever gebruikt dan een halve eeuw geleden. Door de ruilverkavelingen Bevermeer en Gendringen zijn in de jaren 1960 tot en met 1980 landbouwpercelen vergroot en veel tussenliggende houtwallen en heggen gerooid. Bovendien werden er veel sloten gegraven om het waterpeil te verlagen. Een en ander heeft er voor gezorgd dat er nu veel minder wilde planten en dieren zijn in ons buitengebied.

2.2 Hoe was het beheer van bermen vroeger en hoe is het nu?

Tot ongeveer 1970 werden de bermen gebruikt door aanwonenden. Er waren toen nog veel kleine boerenbedrijven die de bermen goed konden gebruiken om te hooien of een koe of een paard te laten grazen aan een touw. Verkeer was er veel minder dan nu. Met dat hooien en weiden werd gras afgevoerd. Daarmee werden ook plantenvoedingsstoffen (meststoffen) afgevoerd, zodat de bermen voedselarm waren. Voedselarme bermen hebben een grotere diversiteit aan planten en dieren dan voedselrijke bermen.

Na 1970 nam bij aanwonenden de belangstelling voor het gras in de bermen af. Toen is de gemeente de bermen zelf gaan maaien met een klepelmachine. Die machine slaat het gras kort en laat het liggen op de berm. Door het gras niet meer af te voeren is de voedselrijkdom van de bermen toegenomen.

De voedselrijkdom van onze bermen en alle natuurgebieden in Nederland is ook toegenomen door neerslag (depositie) van stikstof uit de lucht. Dit als gevolg van groei van industrie, verkeer en veestapel, met uitstoot (emissie) van stikstofverbindingen (stikstofdioxide en ammoniak) naar de lucht.

Zo is voedselrijkdom in de natuur steeds meer gaan overheersen over voedselarm. Daardoor gaat het niet zo goed met planten en dieren van voedselarme gebieden. En de meeste soorten kunnen niet tegen voedselrijk.

2.3 Wat gaat er in de toekomst anders bij ecologisch bermbeheer?

Momenteel werken veel overheden en particulieren aan het verbeteren van de biodiversiteit in het buitengebied. In onze bermen met ons nieuwe bermbeheer hebben we een goede kans om met weinig kosten de biodiversiteit in ons hele buitengebied te vergroten. De belangrijkste verandering is om het maaisel van de bermen weer te gaan afvoeren zodat de bermen voedselarmer en soortenrijker worden. Met variatie in maaitijdstippen kunnen we zorgen dat er het hele groeiseizoen bloeiende planten zijn voor de insecten en daarmee voedsel voor de vogels.

De volgende foto laat zien de rondweg bij Loil. De provincie Gelderland is de beheerder van deze weg en voert het maaisel al af sinds de aanleg zo'n 40 jaar geleden. Op de foto is te zien dat de berm een lage en bloemrijke begroeiing heeft. Bovendien met soorten van voedselarme grond die zich niet verspreiden naar het bemeste en dus voedselrijke boerenland.

Rondweg Loil eind mei 2019: Biggenkruid, Schapenzuring, soorten van voedselarme grond.

3 HUIDIGE VARIATIE AAN PLANTENSOORTEN IN ONZE BERMEN

Welke wilde plantensoorten willen groeien in onze bermen is vooral afhankelijk van de grondsoort ter plaatse. Die grondsoort wordt bepaald door de volgende zaken:

- De grond waarmee de berm is aangelegd (voedselrijke bouwvoorgrond of schralere grond).
- Gebruik en beheer van de berm in het verleden (uitgelegd in paragraaf 2.2).
- Van oorsprong aanwezige natuurlijke bodemtypen: heideontginning (zand), oude bouwlanden op zand (bijvoorbeeld Loilse Veld, Kilderse Veld), broeklanden(klei).

De kaart op de volgende bladzijde geeft een indruk van de belangrijkste verschillen in natuurlijke bodemtypen in de gemeente Montferland. Deze kaart geeft de situatie weer rond het jaartal 1900:

- Het gebied met in het algemeen de schraalste bodemtypen is het ontginningsgebied op zand tussen Beek en Didam. Dat bos- en heidegebied is pas ontgonnen en in landbouwcultuur genomen in de eerste helft van de vorige eeuw. Tot die tijd werd dit gebied voedselarmer door eeuwenlang afvoeren van heideplaggen naar de akkers rond Didam en het Montferlandmassief die daarmee bemest werden.
- De akkers op zand rond de dorpen Didam, Beek, Kilder, Braamt en Zeddam werden al eeuwenlang bemest en zodoende werden deze gebieden voedselrijker. Dat is terug te zien in de bermen die in het algemeen iets voedselrijker zijn dan in het ontginningsgebied.
- De broekgebieden op de kleigronden: Azewijnse Broek, Vinkwijksche Broek, Loilse Broek, Greffelkampse Broek. Tot de ruilverkavelingen in de vorige eeuw waren deze gebieden grotendeels zo nat dat ze alleen in de zomer een keer gemaaid konden worden om te hooien. En ze werden vaak nog niet bemest. Dat waren dus natte bloemrijke hooilanden. Na 1970 zijn deze gebieden veel droger geworden en zijn er melkveehouderijbedrijven gevestigd waar dat vroeger nog niet kon (te nat). Het bloemrijke hooiland is vervangen door superproductief soortenarm grasland met niet of nauwelijks bloeiende kruiden. De bermen in de broekgebieden bevatten nog soorten grassen en kruiden van de vroegere hooilanden.

In alle drie de gebiedsdelen komt een afwisseling voor van voedselarmere/soortenrijkere en voedselrijkere/soortenarmere, tot zeer voedselrijke/soortenarme bermes. Dit als gevolg van verschillen in aanleg en beheer in het verleden.

In het volgende hoofdstuk nemen we een kijkje in deze drie bermtypen aan de hand van foto's met toelichting.

Topografische kaart van rond het jaar 1900 (bron: Topotijdreis.nl).

4 PLANTENBEELD VAN DE BERMEN

4.1 Relatief voedselarme bermen

Geulenkampweg april 2019: Akkerhoornbloem (wit) en Knolboterbloem (geel). Een schrale laagblijvende begroeiing.

Geulenkampweg eind mei 2019: Naast Akkerhoornbloem en Knolboterbloem nu ook Kraailoek (hoge donkergroene sprieten met een bruine knop er op), Veldzuring (hoge rode plant), Duizendblad, Sint Janskruid.

Heideweg eind mei 2019: Wikke (rode bloemen) en Vlasbekje (stengels met smalle bladeren).

Voorthuizerweg, Stokkum, eind augustus 2019: Vlasbekje in bloei.

Hommel op Vlasbekje. Het gele bolletje aan haar poot is verzameld stuifmeel om aan de larven in het hommelnest te voeren.

Grasklokje (blauw) en Rolklaver (geel). Grasklokje kwam vroeger op veel meer plaatsen voor maar is door het voedselrijker worden van de grond bijna overal verdwenen.

4.2 Relatief matig voedselrijke bermen

Frieslandweg eind mei 2019: Veldzuring (rode plant), Scherpe boterbloem (geel) en Smalle weegbree (de bruin-witte "kaarsjes" onder in de foto). Deze soorten verspreiden zich niet naar normaal bemest boerenland, dat is te voedselrijk voor deze soorten.

Holthuiserstraat Didam medio juni 2019: Vogelwikke (paars), Glad Walstro (wit rechtsonder) en Smalle weegbree (bruin-witte kaarsjes).

Holthuiserstraat Didam medio juni 2019: Hommel op Vogelwikke.

Holthuiserstraat Didam medio juni 2019: Brede vochtige ruige berm: Klis, Distel, Riet.

Holthuiserstraat Didam medio juni 2019: Hommel op Kruldistel.

Groenestraat Didam augustus 2019: Heelblaadjes (geel) en Kattenstaart (Rood).
Kattenstaart groeit op vochtige plaatsen, hier in de berm-sloot.

Groenestraat Didam augustus 2019: Moerasandoorn (vochtige berm dus) en schermen van Berenklauw (de gewone, niet de Reuzenbereklauw).

Koppelstraat eind augustus 2019: Honingbij op Berenklauw (de gewone).

Doetinchemseweg Kilder eind augustus 2019: Boerenwormkruid (geel voorgrond), Duizendblad (wit) en Vlasbekje (lichtgeel).

Camphuysenweg eind augustus 2019: Pastinaak (geelgroen bloeiende schermbloemige) en Duizendblad (bruin, uitgebloeid).

4.3 Relatief (zeer) voedselrijke bermen

Holthuiserstraat Didam begin juni 2019: Grote brandnetel, Fluitekruid (wit), Kleefkruid (de lichtgroene slierten links tussen de brandnetels), Ridderzuring (op de achtergrond).

Melderstraat eind mei 2019: Grote brandnetel.

Wethouder Brandtsweg begin juni 2019: Grote brandnetel, Berenklauw (gewone, blad linksonder).

Wethouder Brandtsweg medio augustus 2019: Zelfde plek als vorige foto, nu met Berenklauw (gewone) in bloei, Ridderzuring (bruine bloeitakken rechts). Grote brandnetel is uitgebloeid.

4.4 De bermen van de broekgebieden

Holthuiserstraat Zeddam begin juni 2019: Vinkwijksche Broek met op de achtergrond het Montferlandmassief. De grassen op de voorgrond zijn hooilandsoorten die tot een halve eeuw geleden in het hele Vinkwijksche Broek groeiden, in de tijd vóór de ontwatering. De hoogste grassensoort op de foto is de Grote vossestaart.

Broekweg in het Azewijnse Broek begin juni 2019: Valeriaan (wit) en Echte koekoeksbloem (roze).

Broekweg in het Azewijnse Broek begin juni 2019: Vochtminnende soorten als Valeriaan en Echte koekoeksbloem (roze) kwamen vroeger veel meer voor toen het Azewijnse Broek veel natter was vóór de ruilverkaveling Gendringen. Hier staan ze nog in de vochtige bermsloot.

Hoeveslag in het Greffelkampsebroek medio augustus 2019: Pyjamaschildwants op Valeriaan.

Broekweg in het Azewijnse Broek medio augustus 2019: Wilde peen in bloei. Wilde peen komt vaker voor in de bermen in heel Montferland.

Truisweg in het Loilse Broek medio augustus 2019: Knoopkruid (paars op de voorgrond). Is een broertje van de Korenbloem. De Korenbloem is een plant van de korenakkers (de naam zegt het al). Knoopkruid is een typische soort van hooilanden. Knoopkruid komt vaker voor op de bermen in heel Montferland.

Borgstraat in het Azewijnse Broek begin juni 2019: Margriet, een soort die vroeger algemeen voorkwam in de hooilanden op de klei maar ook op het zand.

Netterdenseweg begin juni 2019: Ook in het kleigebied komen plaatselijk schrale soortenrijke bermen voor. Hier met Aardaker (donkerroze). Op de volgende foto ook o.a.

met Vijfvingerkruid (blaadjes in de vorm van een hand met vijf vingers) en Veldlathyrus (geel).

4.5 De bermsloten

Vroeger vóór de uitvoering van de ontwateringswerken in ruilverkavelingen Gendringen en Bevermeer was het gebied van de gemeente Montferland veel natter dan nu. Ook de bermen zijn gemiddeld droger geworden. Soorten die groeien op vochtige plekken vinden we nu bijna alleen nog maar in sommige bermsloten. Veel soorten die groeien in de bermsloten hebben de term “moeras” in hun naam.

De Kemp eind augustus 2019: Bermsloot met Moeraswalstro (wit), Moerasrolklaver, Gewone wederik (links), Wolfspoot (lijkt op brandnetel).

Koningsweg medio augustus 2019: Bermsloot met Moerasspirea (witte pluimen).

Meisterholt medio augustus 2019: Bermsloot met Koniginnekruid of Leverkruid (roze), Kattestaart (roodpaars) en Heelblaadjes (geel).

Meisterholt medio augustus 2019: Gewone wederik (geel).

4.6 Invasieve exoten en andere aandachtsoorten

Invasieve exoten zijn wilde planten die niet van nature in Nederland thuishoren en meestal door mensen naar Nederland zijn gehaald, bijvoorbeeld als tuinplant. Ze breiden zich snel uit en verdringen andere inheemse soorten. Vaak veroorzaken invasieve exoten ook overlast. Overheden willen deze soorten daarom intomen of verwijderen. In het algemeen zijn ze moeilijk te bestrijden.

Groenestraat medio augustus 2019: Reuzenberenklauw voorgrond rechts, let op de grote bladeren, dikke en hoge bloeistengels met grote bloeischermen. Die zijn elk veel groter dan bij de gewone inheemse Berenklauw, die ook op deze foto staat op de achtergrond. Reuzenberenklauw geeft na aanraking met de huid bij sommige mensen pijnlijke brandblaren.

Bosslagstraat medio augustus 2019: Japanse duizendknoop, invasieve exoot. Is zeer moeilijk te bestrijden, wordt nu geprobeerd met injecteren van stoom en sterke stroomstoten.

Polmanstraat medio augustus 2019: Springbalsemien, invasieve exoot.

Holthuiserstraat Zeddam begin juli 2019: Jacobskruid. Jacobskruid is een inheemse soort die zich de laatste paar jaren heeft uitgebreid naar meerdere plekken op onze bermen, wellicht door droogte en warmte. De soort bevat een voor runderen schadelijke stof. In de zomer in het weiland laten runderen de plant staan maar in de winter wordt het wel gegeten als het in het hooi zit. Daarom zijn boeren bezorgd over deze plant. Hoewel de soort zich niet makkelijk of sterk uitbreidt in bemeste landbouwgrond heeft het beheersen van deze soort (door maaien of uitsteken) de aandacht.

Holthuiserstraat Zeddam begin juli 2019: Links Jacobskruiskruid, rechts Boerenwormkruid. Jacobskruiskruid lijkt veel op andere soorten dus ze worden makkelijk door elkaar gehaald. Mogelijk is Jacobskruiskruid hier terecht gekomen met een mengsel dat is gebruikt bij het inzaaien van de berm van de rondweg Zeddam na de aanleg.

Randweg Zuid Didam begin juli 2019: Mogelijk is Jacobskruiskruid hier terecht gekomen met een mengsel dat is gebruikt bij het inzaaien van de berm van de Randweg na de aanleg. Rechts staat Jacobskruiskruid, links Sint janskruid, ook een soort die op het eerste gezicht lijkt op Jacobskruiskruid.

Foxheugelstraat medio augustus 2019: Distelvlinder op Viltig kruiskruid. Jacobskruiskruid en Viltig kruiskruid zijn zeer in trek bij insecten voor nectar en stuifmeel en als voedselplant voor de rups van de Jacobsvlinder.

Foxheugelstraat medio augustus 2019: Hommel op Viltig kruiskruid.

Fuukweg medio augustus 2019: Braamstruweel. De van nature inheemse bramen hebben zich de laatste jaren sterk uitgebreid door het voedselrijker worden van ons hele milieu door stikstofdepositie uit de lucht. Natuurbeheerders spreken over de “verbraming” van de natuur, het nadelige effect van het voedselrijker en soortenarmer worden van veel natuurgebieden. Verder is er inmiddels een invasieve bramensoort bijgekomen, de Dijkviltbraam, met een witte bladonderkant. Op de foto is te zien dat de braam rijk kan bloeien en vrucht dragen, goed voor insecten en vogels.

5 PARTICULIER BEHEER EN GEBRUIK VAN DE BERMEN

Bermen zijn in eigendom en beheer bij de gemeente. Uit onderzoek van de gemeente is gebleken dat ongeveer een kwart van de bermen gemaaid wordt door particulieren, waarbij de bermen vaker gemaaid worden dan goed is voor de biodiversiteit. Verder worden incidenteel delen van bermen meegespoten/doodgespoten met bestrijdingsmiddelen vanaf aanliggende percelen. Ook hebben bermen te lijden van wegwerpen en zelfs storten van afval. Dat is niet alleen geen gezicht, maar ook heel vervelend bij het nuttig gebruiken (compost, bokashi) van het maaisel.

5.1 Particulier beheer van de bermen

Berm wordt door particulieren gemaaid als gazon. Dit is niet goed voor de biodiversiteit: geen (bloeiende) kruiden.

Berm wordt meegehooid (inclusief afvoer van het hooi) maar de berm is niet bij het aanliggende perceel landbouwgrond getrokken: er ligt nog een greppeltje en de berm wordt kennelijk niet bemest (nog kruidenrijk).

Berm die geklepeld wordt door particulieren. Dit is niet goed voor de biodiversiteit: geen (bloeiende) kruiden.

Berm die geklept wordt door particulieren. Dit is niet goed voor de biodiversiteit: geen (bloeiende) kruiden.

Deel van deze berm is meegespoten met het aanliggende landbouwperceel.

5.2 Particulier gebruik van de bermen

Particuliere beweiding met schapen.

Berm lijkt bij het perceel landbouwgrond getrokken: er is geen verschil in begroeiing tussen berm en landbouwperceel. Dit is niet goed voor de biodiversiteit: geen (bloeiende) kruiden.

Scherp op de perceelsgrens ploegen.

Zwerfafval.

Afval stort in de berm.